

*Begraafboeken en Verloven tot Begraven  
van Zeeburg en Muiderberg*

*een kwantitatieve analyse*

Bart Voorzanger  
Amsterdam, 18 juli 2016  
*tweede, gecorrigeerde, versie*

*De bij deze tekst behorende tabellen en grafieken vindt u (in de volgorde waarin ze in de tekst genoemd worden) in een apart bestand: [Zeeburg kwantitatief T&G](#).*

*Het gaat om een pdf-bestand; u kunt het desgewenst downloaden.*

*N.b.: de linkjes in de tekst voeren u steeds naar datzelfde bestand, u zult dus even moeten bladeren voor u de juiste tabel of grafiek te zien krijgt*

## ***Inleiding en samenvatting***

Een kwantitatieve analyse van gegevens over begravenen op Zeeburg en Muiderberg leidt tot de volgende conclusies:

- De Begraafboeken van Zeeburg en Muiderberg (tot 1811) zijn redelijk compleet bewaard gebleven.
- Van de Verloven tot Begraven van het kerkbestuur voor het doodgraverscollege (vanaf 1834) is 60% verloren gegaan of althans vooralsnog onvindbaar.
- Het register op de Verloven tot Begraven van Dave Verdoner berust op meer dan die Verloven tot Begraven alleen. Voor Muiderberg en Diemen bevat het ook gegevens uit begraafregisters, voor Zeeburg niet.
- In de periode 1714-1914 werd ca. tachtig procent van de Asjkenazisch-joodse Amsterdammers begraven op Zeeburg. De resterende twintig procent ging naar Muiderberg.
- Het verschil tussen Muiderberg en Zeeburg zit hem voornamelijk in de kinderen, die (vrijwel) allemaal naar Zeeburg gingen.

*Van de volwassenen (13 jaar en ouder) ging, gerekend over de hele periode dat Zeeburg in gebruik was, 54% procent naar Zeeburg en 46% naar Muiderberg. Begin achttiende eeuw lag het Zeeburgse percentage rond de zestig, om geleidelijk te dalen naar nauwelijks meer dan vijftig eind negentiende eeuw.*

*Zeeburg wordt vaak aangeduid als 'armenbegraafplaats'. Muiderberg geldt dan als begraafplaats voor beter gesitueerden. Dat op zich wordt door deze percentages niet ontkracht. Het is goed denkbaar dat de Muiderbergse volwassenen het, althans gemiddeld, financieel beter hadden dan de Zeeburgse. Maar in elk mijn idee dat Muiderberg een relatief kleine elite een laatste rustplaats bood terwijl de grote massa minder fortuinlijken op Zeeburg eindigde, lijkt me onhoudbaar.*

*Een zeer voorlopige inventarisatie van gegevens over adressen, beroepen en grafzerken suggereert dat nader onderzoek zinnig lijkt. Er zijn sociaal-economische verschillen tussen Muiderberg en Zeeburg, maar de overlap lijkt aanzienlijk.*

- Zeeburg was eerst en vooral een kinderbegraafplaats.
- Op Zeeburg zijn blijkens Begraafboeken en Verloven tot Begraven na correctie voor de onvolledigheid van de gegevens, ongeveer honderdduizend mensen begraven. Dat is op zich geen nieuws, maar wel een bevestiging van eerdere schattingen op andere gronden.

## ***Begraafboeken 1669-1811***

Tot 1811 werden de begravenen op Muiderberg en Zeeburg bijgehouden in 'begraafboeken'. De boeken van Zeeburg zijn bewaard gebleven vanaf 1714, toen de begraafplaats in gebruik genomen werd. Van Muiderberg, in gebruik sinds 1642, hebben we de boeken vanaf 1669. De originelen bevinden zich in het Amsterdamse Stadsarchief (Muiderberg: 714 / 5429 - 5571). Jits van Straten maakte er een register op: *De Begraafboeken van Muiderberg 1669-1811*, en *De Begraafboeken van Zeeburg*, uitgegeven door de Stichting Bevordering Onderzoek Joodse Historische Bronnen, in resp. 2000 en 1997). Dit materiaal bestaat ergens wellicht ook in digitale vorm, maar ik had alleen toegang tot de papieren versie van beide registers.

Het aantal geregistreerden bedraagt 34.762 (Zeeburg) en 10.950 (Muiderberg). De geregistreerden op Muiderberg kregen een rangnummer, en wat bladeren in het betrokken boek leert dat de hoogste rangnummers aardig in de buurt van die 10.950 liggen; van Muiderberg valt zo vast te stellen dat de gegevens vrij volledig zijn. Voor Zeeburg vermeldt Van Straten geen rangnummers; daar was zo'n toets dus onmogelijk, maar gegeven het aantal registraties en het verloop van de aantal per jaar, lijkt dit materiaal eveneens behoorlijk compleet. Ook Van Straten zelf suggereert dat.

Mijn streven was een kwantitatieve analyse van deze gegevens, en daarvoor zou een digitale versie van in elk geval een deel van de gegevens (datum van begraven en het onderscheid tussen volwassenen en kinderen) wel erg handig zijn. Ik heb de registers gescand en de scans door een OCR-programma laten 'lezen'. Het resultaat was een database met daarin 10.855 registraties voor Muiderberg en 34.536 registraties voor Zeeburg. Het verschil met de aantallen voor de digitale versie – dat me klein genoeg lijkt om het verder te negeren – is het gevolg van fouten bij het 'lezen', waardoor ik een aantal registraties wegens onvolledigheid of onbegrijpelijkheid moest schrappen.

Terzijde: een dergelijke digitalisering van de complete registers is niet goed mogelijk omdat Van Straten bij de spelling van namen veelvuldig gebruik maakt van accenten en onderstrepingen waar in elk geval mijn OCR-programma zich volledig in verslikt. Mijn database bleef dus beperkt tot data en het onderscheid tussen kinderen en volwassenen. (Van Stratens registers zijn met een computer gemaakt, dus waarschijnlijk bestaan er ook gewoon al digitale versies van; het zou natuurlijk prachtig zijn als ze ook in die vorm toegankelijk werden gemaakt.)

Tot september 1785 werden de data volgens de joodse kalender genoteerd, en Van Straten heeft die data overgenomen. Mijn zoon Jonas was zo lief een Python-programmaatje te schrijven dat die joodse data kon omrekenen naar gregoriaanse data.

## **Verloven tot Begraven 1834-1914**

De belangrijkste bron voor gegevens over begravenen op Zeeburg en Muiderberg ná 1811 is een reeks bundels met 'Verloven tot Begraven' uit de periode 1834-1935 (Stadsarchief, 714 / 1971-2067).

Het gaat hier om documenten die door het kerkbestuur (van de NIHS) werden afgegeven aan het doodgraverscollege (en dus niet om verloven tot begraven van de burgerlijke stand). Ze bevatten een reeks personalia van de overledene (waaronder, naam en leeftijd, het laatste adres, de oorzaak van overlijden en de beoogde begraafplaats), waaraan na de begrafenis nog de datum van begraven, en een rij- en grafnummer werden toegevoegd. In verreweg de meeste gevallen ging het om een begrafenis op Muiderberg, Zeeburg, en later ook Diemen, maar daarnaast is er nog een relatief klein aantal (283) voor begraafplaatsen elders in Nederland, elders in Europa, en zelfs enkele buiten Europa. Kennelijk zorgde het doodgraverscollege er ook voor dat overledenen naar (een soms ver) elders konden worden vervoerd om daar begraven te worden.

Om de zoveel tijd werden de verloven chronologisch geordend, ingebonden en opgeborgen. Er zijn (zoals de boven gegeven nummering al suggereert) 97 van die bundels bewaard gebleven. Elke bundel bevat enkele honderden verloven, en beslaat een periode van enkele maanden tot een jaar. Helaas is de reeks alles behalve compleet. Pas onlangs kwam ik erachter hoe die onvolledigheid er precies uitziet.

In de inventaris van het Stadsarchief kregen 86 van die bundels als titel de begin- en einddatum mee. Dat maakt het mogelijk te berekenen hoeveel dagen van de totale periode door die reeks gedekt wordt en hoeveel dagen – de gaten tussen de delen – er ontbreken; zie desgewenst [Tabel 1](#). Gezamenlijk beslaan de bewaard gebleven delen 14.878 dagen (40,7 jaar) en missen we gegevens voor 22410 dagen (61,4 jaar). Dat betekent dat we nog ongeveer 40% van de ooit uitgegeven Verloven tot Begraven tot onze beschikking hebben. De resterende 60% is verdwenen. Maar anders dan ik vroeger dacht, geldt die onvolledigheid voor elke begraafplaats evenzeer. Overigens verschilt die onvolledigheid per decennium: uit de jaren 1830 en 1890 bleef slechts 34% over, terwijl uit de jaren 1840 iets meer dan de helft (55%) behouden bleef. Slechts enkele jaren bleven compleet bewaard (1905-1907; 1914, en de voor Zeeburg niet relevante jaren 1921, 1928, 1931, 1934-1935).

## **Verdoners register**

Dave Verdoner maakte een register op de Verloven tot Begraven (dat via internet te raadplegen is op de website van de Israëliische stichting [Akevoth](#)). Ooit maakte ik op basis van de gegevens in dit register een grafiek (zie [Grafiek 1](#)) van de aantallen geregistreerden per jaar voor de begraafplaatsen Muiderberg, Zeeburg en Diemen.

Voor Muiderberg gaf die grafiek een licht stijgende golflijn te zien, terwijl de lijn voor Zeeburg meer weg had van een grillige zaagtand waarin zich maar nauwelijks een trend liet herkennen. Terzijde: Diemen blijft hier verder buiten beschouwing. Ik maakte daar destijds uit op dat de verloven voor Muiderberg vrij compleet bewaard

waren gebleven terwijl er op Zeeburg, door de beslist mindere omstandigheden daar flink, wat verloven verloren waren gegaan. Maar gezien het bovenstaande kan dat het geval niet zijn. De verloven tot begraven gingen niet naar de begraafplaats, ze gingen naar het doodgraverscollege en werden ergens centraal opgeslagen. Ik besloot eens beter te kijken naar Verdoners register.

Wat simpele steekproeven leerde dat het register van Verdoner gegevens over Muiderberg bevat uit perioden waarin gegevens voor Zeeburg ontbreken. En die periodes corresponderen met de lacunes in de reeks van 97 bundels. Dat verklaart de verschillen in de grafiek. Een simpele blik op zulke gegevens bleek leerzaam. Het ging om registraties met zeer veel minder gegevens dan er op verloven tot begraven staan: geen overlijdensoorzaak, geen adres, geen huwelijkse staat, geen leeftijd. Het ging dus om gegevens uit een weliswaar completer maar summierder bron. Zeer waarschijnlijk gebruikte Verdoner het Begraafregister voor Muiderberg (Stadsarchief, 714 / 2068-2069) om de gegevens uit de verloven tot begraven aan te vullen. Zo'n register zal er voor Zeeburg ook geweest zijn, maar dat is niet bewaard gebleven (afgezien van een onvolledig, inmiddels gedigitaliseerd register van kinderen uit de periode 1884-1933 – Stadsarchief, 714 / 2115). Voor wie in Verdoners gegevens nazoeft of iemand op Muiderberg ligt, is dat natuurlijk een welkome aanvulling.

Uiteindelijk heb ik een apart gegevensbestand gemaakt waaruit ik alle registraties zonder gegevens over adres, doodsoorzaak, leeftijd en huwelijkse staat heb weggefilterd. Een grafiek van aantallen per jaar voor Muiderberg en Zeeburg op basis van dit bestand gaf precies het beeld dat je gezien de onvolledigheid van de verloven tot begraven verwachten mag (zie [Grafiek 2](#)). Ik ga er vooralsnog van uit dat ik hiermee een register op uitsluitend de verloven tot begraven heb gereconstrueerd. Ik gebruikte dát gegevensbestand bij een vergelijking van Zeeburg en Muiderberg.

De Begraafboeken en de Verloven tot Begraven samen geven een beeld van de begraafgeschiedenis van Muiderberg en Zeeburg. [Grafiek 3](#) vat (een deel van) de gegevens samen. Aangezien de gegevens tot 1811 behoorlijk compleet zijn, en we van de gegevens nadien redelijk weten hoe incompleet ze precies zijn, kunnen we ze gebruiken voor een schatting van het totaal aantal begravenen. Voor Zeeburg heb ik dat ik ook gedaan. Daarover verderop meer. Maar eerst iets anders.

In beide delen van de grafiek (voor 1811 en na 1834) torenen de kinderen flink boven de volwassenen uit. Dat is geen nieuws. Opmerkelijker is dat de lijnen voor de volwassenen aanvankelijk dicht bij elkaar liggen en later bijna lijken samen te vallen. Ik ging ervan uit dat Muiderberg de laatste rustplaats was voor een redelijk bemiddelde groep en dat de arme massa naar Zeeburg ging. Wallet (2014:117) bevestigt dat beeld:

*Zeeburg is onlosmakelijk verbonden met de grote armoede onder Amsterdamse joden. Zo'n tachtig procent van de Askenazische Amsterdammers vonden op de 'armenbegraafplaats' Zeeburg de laatste rust. Wie in betere doen was, kreeg op Muiderberg een graf toegewezen. (Wallet 2014: 117)*

Ik heb voor elk jaar de percentage berekend. Die ‘tachtig procent’ klopt heel aardig. Het jaarlijkse percentage ligt (als we echte uitschieters negeren) tussen 70 en 90 en het gemiddelde jaarlijkse percentage is 81. Als je eerst de gegevens voor de hele periode van 1714 tot 1914 bij elkaar optelt en dan de procentuele bijdrag van Zeeburg berekent (en dat is niet hetzelfde!) komt die op 77%.

Maar van die flink grotere groep op Zeeburg is flink meer dan de helft kind. Kijken we naar de volwassenen alleen, dan ligt dat percentage een stuk lager. De jaarlijkse bijdrage van Zeeburg ligt tussen de 40% en de 65%, en de gemiddelde jaarlijkse bijdrage is 57%. De Zeeburgse bijdrage voor de periode als geheel is 55%, en als je rekening houdt met de onvolledigheid van de gegevens na 1811 zelfs nog iets kleiner: het verschil tussen Muiderberg en Zeeburg neemt in de loop van de tijd per saldo af. In feite gingen er dus maar nauwelijks meer volwassenen naar Muiderberg dan naar Zeeburg. [Grafiek 4](#) brengt een en ander in beeld.

Als arme Asjkenazim zoveel talrijker waren dan Asjkenazim ‘in betere doen’, was het klaarblijkelijk dat verschil niet wat bepaalde of men naar Muiderberg dan wel naar Zeeburg ging. Het moet dus om iets anders, of in elk geval om óók iets anders gaan. Hier is meer onderzoek nodig. Ik heb steekproefsgewijs gekeken naar gegevens die vrij snel en makkelijk in beeld te brengen waren: adressen, beroepen en grafzerken.

### **Beroepen**

Beroepen zeggen iets over welstand, zij het uiteraard niet alles. Beroepen worden op verloven tot begraven niet vermeld, en in de begraafboeken staan ze ook niet of nauwelijks. De makkelijkste manier om beroepsgegevens te achterhalen is door te kijken naar de huwelijksakten en dan liefst huwelijksakten van echtparen waarvoor je beide namen hebt. Ik heb een steekproef genomen uit de verloven tot begraven van begin jaren 1880 waarop namen van partners vermeld zijn. Het ging daarbij meestal om vrouwen (echtgenotes van overleden mannen worden maar zeer sporadisch genoemd) en het zijn meestal de beroepen van de man die in huwelijksakten genoemd worden. Bovendien gaat het dan natuurlijk om het beroep ten tijde van het huwelijk. Voor velen zou het nog heel wat decennia duren voor ze overleden en begraven werden – decennia waarin qua werk en inkomen nog veel kon veranderen. Aanvankelijk keek ik alleen naar gegevens voor de begravenen op Zeeburg van wie ik eerder de stenen beschreef omdat ik voor hen die beroepsgegevens al had. Nu zijn mensen met een grafsteen waarschijnlijk de meer gefortuneerden. Ik nam daarom ook een steekproef uit de verloven tot begraven direct. Dat gaf maar nauwelijks een ander beeld. Hoe dan ook, hier passen de nodige slagen om de arm: enkele beperkte steekproeven uit één periode van slechts enkele jaren zeggen nog maar weinig over twee eeuwen begraafgeschiedenis. Niettemin lijken de resultaten me het noemen waard. [Tabel 2](#) vat ze van samen.

Elf beroepen bleken in alle gevallen genoeg voor 75% of meer van het totaal. De rangorde van die beroepen verschilt per begraafplaats en per steekproef, maar het verschil was beslist kleiner dan in elk geval ik verwacht had. Enkele voorbeelden ter

illustratie: er werden begin jaren 1880 meer voormalige sjouwers begraven op Zeeburg (16) dan op Muiderberg (2) en meer gewezen koopmannen op Muiderberg (13) dan op Zeeburg (7), maar voor diamantarbeiders is het verschil een stuk kleiner en voor venters is het verschil nihil. Het is op zich al interessant dat er op Muiderberg voormalige sjouwers en venters (en kruiers en ‘werkmannen’) liggen, en dat Zeeburg een fors aantal voormalige diamantwerkers herbergt.

### ***Straatnamen***

In de verlopen tot begraven werd wel het laatste adres van de overledene vermeld. Ik heb voor Zeeburgse en Muiderbergse volwassenen de straatnamen, met per straat de aantallen geïnventariseerd. In Amsterdam hebben rijke en arme mensen altijd vrij dicht bij elkaar gewoond, maar de rijken woonden dan toch meestal in de grotere hoofdstraten en de armen in de nauwere zijstraatjes en -steegjes. Adressen zeggen dus wel degelijk iets – zij het niet alles – over welstand.

In **Tabel 3** staan voor beide groepen de vijftig meest voorkomende straten. Daarvan komen er 33 overeen. De 17 ‘unieke’ straten voor Muiderberg zijn over het algemeen duidelijk deftiger dan de ‘unieke’ straten voor Zeeburg. Maar die tweemaal 17 straten zijn alleen ‘uniek’ in de zin dat ze niet voorkomen onder de vijftig meest frequente straten van de andere begraafplaats. Lager in de ranglijst staan ze vaak wel degelijk alsnog. Zo bijvoorbeeld liggen er 129 bewoners van de deftige Herengracht op Muiderberg. In de lijst van 50 meest frequente Zeeburgse straten komt de Herengracht niet voor, maar ook op die gracht woonden ooit nog altijd 73 mensen die op Zeeburg begraven werden. Omgekeerd werden uit de povere Markensteeg 109 mensen op Zeeburg begraven. Maar er waren wel degelijk ook nog 10 bewoners van die steeg die naar Muiderberg gingen. En van een duidelijk verschil qua huisnummers (sommige straten hebben een ‘beter’ en een ‘minder’ deel) is geen sprake.

### ***Grafzerken***

Bart Schuurman, medewerker van het stadsarchief, werkt aan een digitale toegang op het *Register van Goedgekeurde Grafchriften 1835-1929* (Stadsarchief 714: 2074-2114). Hij gaf mij inzage in zijn gegevens. Op basis daarvan maakte ik een grafiek van het percentage houten grafzerken op Muiderberg en Zeeburg – zie [Grafiek 5](#). Houten zerken waren goedkoper dan stenen zerken. Plaatsing daarvan zegt dus iets over de financiële draagkracht van nabestaanden. Eerst en vooral: op Muiderberg werden meer grafzerken geplaatst dan op Zeeburg (4699 tegenover 3281, in de periode 1835-1903), en op Zeeburg zijn langer en vaker houten zerken gebruikt dan op Muiderberg. Maar ook op Muiderberg werden tot ver in de negentiende eeuw veelvuldig houten zerken geplaatst, wat er opnieuw op wijst dat hier niet alleen een rijke bovenlaag van de joodse bevolking begraven werd.

Voor conclusies is het veel te vroeg, maar er is duidelijk aanleiding voor een veel grondiger en uitgebreider onderzoek dan ik heb kunnen doen.

## ***Immatriculatie***

Wie naar welke begraafplaats ging, hing er uiteindelijk vanaf of men 'geïmmatriculeerd' lid van het Israëlitisch kerkgenootschap was. Zo ja, dan had men recht op een graf op Muiderberg. Zo'n lidmaatschap kostte geld – een bedrag ineens – maar dat betekent nog niet dat het lidmaatschap uitsluitend of zelfs voornamelijk bepaald werd door iemands financiële positie. 't Is bijvoorbeeld denkbaar dat die kosten vooral aanvankelijk een rol speelde en dat Zeeburg daardoor in de eerste fase van zijn bestaan 'armenbegraafplaats' werd, maar dat later vooral opvattingen over religie en het belang daarvan een – mogelijk zelfs grote – rol gingen spelen: 'arme' joden die hechtten aan een plek in de synagoge legden daar geld voor opzij; beter gesitueerden in wier leven de synagoge geen rol speelden, zagen van immatriculatie af. Let wel, vooralsnog is dit niet meer dan een hypothese.

Om daar helderheid over te krijgen zou je het verschil in financiële draagkracht tussen geïmmatriculeerde en niet-geïmmatriculeerde joodse Amsterdammers in de achttiende en negentiende eeuw moeten onderzoeken. En je zou de resultaten van zo'n onderzoek moeten bezien in een veel ruimere context. Wat betekende de emancipatie voor het kerklidmaatschap? Wat deden joden die zich van hun geloof losmaakten? Als dat er veel waren en als die allemaal op Zeeburg begraven werden zou je juist een toename van het percentage op Zeeburg begraven volwassenen verwachten. Waren het er veel? En zo ja, kregen die die dan wellicht een laatste rustplaats op niet-joodse begraafplaatsen?

## ***Aantal graven op Zeeburg***

Waarschijnlijk zullen we nooit exact weten hoeveel mensen er op Zeeburg begraven liggen. Er zijn schattingen gedaan op grond van demografische gegevens over joods Amsterdam en op grond van het aantal graven op stukken begraafplaats waarvan we wat dat betreft een redelijk beeld hebben, plus wat we weten over het totale oppervlak. Die schattingen kwamen zo rond de 100.000 uit. Er zijn ook schattingen uit een lossere pols, die dan soms op 150.000 of zelfs 200.000 uitkwamen. Ik kan er daar hier nog twee aan toevoegen.

Dankzij de Begraafboeken weten we vrij precies hoeveel mensen er tussen 1714 en 1811 op Zeeburg begraven zijn: zo'n 34.500. Over de periode 1811-1834 weten we niets. Daarna – van 1834 tot 1934 – hebben we in totaal iets meer dan 19.000 verloven tot begraven, maar daarvan weten we dat ze onvolledig zijn. We weten ook hóé onvolledig ze zijn, maar dat wel in in zeer bepaalde zin: we weten dat we over 40,7 van die honderd jaar de gegevens hebben. Als die gegevens keurig egaal over die honderd jaar gespreid waren, zou een simpel sommetje –  $100/40,7 \times 19.000$  – een zeer betrouwbare schatting opleveren. Maar echt egaal verdeeld zijn ze niet. Hoe je die kennis zou moeten vertalen in een subtielere bewerking van de beschikbare gegevens weet ik niet. Het simpele sommetje blijft een optie, maar bij het resultaat past een slag om de arm. En we blijven zo nog wel zitten met het gat tussen 1811 en 1834.



Om het cijfermateriaal overzichtelijker te maken, heb ik gewerkt met aantallen per decennium in plaats van per jaar. Voor de periode na 1811 heb ik per decennium de ‘onvolledigheid’ berekend en de aantallen daarvoor gecompenseerd. Het aantal voor de decennia 1810 tot en met 1830 heb ik geschat door uit te gaan van de aantallen van de decennia direct ervoor en erna: driemaal het gemiddelde van de aantallen voor de decennia 1800 en 1840. De schatting voor de periode 1714-1914 komt dan uit op 94447, wat we met een gerust hart kunnen afronden op 95.000.

Een tweede schatting maakte ik door de aantallen volwassenen en kinderen per decennium in een grafiek – zie [Grafiek 6](#) – te zetten (opnieuw na die voor de decennia na 1810 elk voor de onvolledigheid van de gegevens te hebben gecompenseerd). Ik liet mijn rekenvelprogramma voor beide lijnen de best passende rechte berekenen en berekende vervolgens – zie [Tabel 4](#) – het oppervlak onder beide rechten van 1714 tot 1914 – het totale aantal kinderen en volwassenen dus. Dat aantal kwam uit op 91570.

't Zou mooi zijn iets te kunnen zeggen over de betrouwbaarheid van deze schattingen, maar ik mis daarvoor de statistische kennis. Laten we er voor de zekerheid van uitgaan dat die niet al te groot is. Echt veel veranderen aan onze kennis doet dit alles overigens niet, maar 't wordt zo wel steeds duidelijker wat het beste antwoord is op de vraag hoeveel mensen er ooit op Zeeburg begraven zijn: rond de honderdduizend, en wel behoorlijk ruim rond de honderdduizend. Terzijde: rond eenderde daarvan is in de jaren vijftig naar Diemen overgebracht.

### ***Geciteerde literatuur***

Wallet, Bart, 2014, *Zeeburg: geschiedenis van een begraafplaats, 1714-1914*, Hilversum: Verloren.

Straten, Jits van, 2000, *De Begraafboeken van Muiderberg 1669-1811*, Stichting Bevordering Onderzoek Joodse Historische Bronnen.

Straten, Jits van, 2000, *De Begraafboeken van Zeeburg*, Stichting Bevordering Onderzoek Joodse Historische Bronnen.